

Anna Skórska

Uniwersytet Ekonomiczny w Katowicach
Wydział Ekonomii
Katedra Analiz i Prognozowania Rynku Pracy
anna.skorska@ue.katowice.pl

REGIONALNE ZRÓŻNICOWANIE INNOWACYJNOŚCI SEKTORA USŁUG W POLSCE

Streszczenie: W artykule podjęto rozważania dotyczące istoty i specyfiki innowacji w sektorze usług, ze szczególnym uwzględnieniem regionalnych różnic w poziomie ich rozwoju. Celem artykułu jest przedstawienie przestrzennego zróżnicowania innowacyjności sektora usług w Polsce. Realizacji tak sformułowanego celu podporządkowano rozważania w następujących obszarach: 1) istoty i rodzajów innowacji; 2) nakładów na innowacje w sektorze usług; 3) wniosków i rekomendacji dla rozwoju innowacji w tym sektorze.

Słowa kluczowe: sektor usług, innowacje, regiony, nakłady na innowacje.

Wprowadzenie

Badania innowacji i innowacyjności z różnych perspektyw wzbudzają zainteresowanie teoretyków i praktyków, gdyż w gospodarce opartej na wiedzy przewaga konkurencyjna w coraz większym stopniu opiera się właśnie na tym czynniku. O ile innowacje w sektorze przemysłowym od lat stanowią przedmiot badań, sektor usług był przez długi czas pomijany w prowadzonych rozważaniach. Wraz z postępującym procesem serwicyzacji zakres przedmiotowy innowacji znacznie się rozszerzył i wyszedł daleko poza sferę techniki i technologii, co przyczyniło się do wzrostu zainteresowania tą problematyką.

Zmiany strukturalne, w tym postępujący proces serwicyzacji, a szczególnie rozwój usług nowoczesnych, opartych na wiedzy, znajduje wyraz nie tylko w rosnącej absorpcji zasobów pracy, wytwarzanej wartości dodanej, ale także działalności innowacyjnej przedsiębiorstw z tego sektora. Mając świadomość róż-

nicowania poziomu rozwoju społeczno-gospodarczego województw, w tym także udziału sektora usług w strukturze gospodarczej regionów, celem artykułu jest przedstawienie wybranych aspektów innowacji usługowych, w tym preferowanych rodzajów innowacji, form współpracy między przedsiębiorstwami, nakładów na innowacje oraz określenie dystansu występującego pomiędzy województwami w tym obszarze.

1. Działalność innowacyjna przedsiębiorstw z sektora usług w Polsce w latach 2003-2012

Problematyka innowacji cieszy się rosnącą popularnością wśród badaczy różnych dyscyplin, w tym ekonomii, organizacji i zarządzania, marketingu, socjologii, psychologii czy inżynierii. Ze względu na kompleksowy charakter innowacji, badania i analizy mogą być podejmowane w różnych przekrojach i aspektach. Rozważania są prowadzone na poziomie mikro; w odniesieniu do poszczególnych produktów i usług, organizacji, na poziomie branż i sektorów gospodarki; w organizacjach sektora publicznego i prywatnego, organizacjach pozarządowych, w przemyśle i usługach oraz na poziomie makro; w ujęciu regionalnym, krajowym i międzynarodowym.

Wzrost zainteresowania problematyką innowacji i innowacyjności w skali lokalnej i regionalnej jest m.in. wynikiem rosnącej samodzielności regionów oraz świadomości znaczenia tego czynnika w budowie przewagi konkurencyjnej we współczesnych gospodarkach opartych na wiedzy. Identyfikacja determinant innowacyjności poszczególnych organizacji, a w konsekwencji gospodarki, stworzenie rozwiązań warunkujących rozwój systemów i struktur sprzyjających innowacjom technologicznym i rynkowym oraz efektywne gospodarowanie zasobami ludzkimi poprzez tworzenie, stosowanie i adaptację innowacji organizacyjnych stanowi jedno z najważniejszych wyzwań, przed jakimi stają samorządy lokalne.

Biorąc pod uwagę zróżnicowany poziom rozwoju społeczno-gospodarczego województw, w tym także udziału sektora usług w strukturze gospodarczej regionów, będącego jednym z kluczowych jej elementów, ważne wydaje się dokonanie analizy działalności innowacyjnej przedsiębiorstw z tego sektora, co pozwoli na określenie dystansu występującego pomiędzy województwami w tym obszarze.

Analiza danych pochodzących z badań nad działalnością innowacyjną przedsiębiorstw przemysłowych i usługowych przeprowadzonych przez GUS w ramach CIS (*Community Innovation Survey*) wskazuje na znaczne zróżnicowanie regionalne innowacyjności przedsiębiorstw sektora usług. W latach 2001-2003 najbardziej innowacyjne były przedsiębiorstwa sektora usług w województwach:

mazowieckim, podlaskim, pomorskim, śląskim i wielkopolskim, w których poziom innowacyjności przekraczał wartość tego wskaźnika dla Polski ogółem (22%). Najmniej innowacyjne okazały się przedsiębiorstwa sektora usług w województwach: lubuskim, zachodniopomorskim, podkarpackim i łódzkim. Należy przy tym wskazać na niepokojący trend spadkowy działalności innowacyjnej przedsiębiorstw sektora usług w całym okresie badawczym. Przyczyn tego zjawiska można częściowo upatrywać w kryzysie gospodarczym, szczególnie że w większości województw znaczący spadek odnotowano w 2008 r. Odsetek przedsiębiorstw innowacyjnych w sektorze usług zmniejszył się najbardziej w woj. podlaskim (o 17,6 p.p), śląskim (o 14,5 p.p), pomorskim (o 13,0 p.p). Jedynym regionem, w którym odnotowano odwrotną tendencję, jest woj. lubuskie (wzrost o 4,6 p.p), przy czym ogólny udział innowacyjnych przedsiębiorstw sektora III w tym województwie jest jednym z najniższych w Polsce. W wyniku zachodzących zmian, w latach 2010-2012 do regionów najbardziej aktywnych pod względem innowacji obok woj. mazowieckiego można zaliczyć woj. małopolskie i dolnośląskie. W sektorze usług najmniej innowacyjne były woj. warmińsko-mazurskie i opolskie – patrz tab. 1.

Ważne wydaje się przy tym podkreślenie zróżnicowania form i rodzajów działalności usługowej zaliczanych do sektora III, co w dużym stopniu wpływa na poziom działalności innowacyjnej przedsiębiorstw. Obok usług nowoczesnych, opartych na wiedzy, skupionych głównie w dużych aglomeracjach, regionach o wysokim poziomie rozwoju społeczno-gospodarczego, w sektorze tym znajdują się także usługi proste, niewymagające wysokich kwalifikacji, umiejętności pracowników czy innowacyjności, realizowane na obszarach peryferyjnych. Stąd największe zainteresowanie działalnością innowacyjną w badaniach naukowych i pracach rozwojowych, ubezpieczeniach oraz działalności finansowej, najmniejsze natomiast w transporcie lądowym, magazynowaniu czy handlu hurtowym.

Tabela 1. Działalność innowacyjna przedsiębiorstw sektora usług w województwach w latach 2003-2012 – w %

Województwo	2003	2006	2008	2010	2012
1	2	3	4	5	6
Dolnośląskie	20,3	25,1	20,6	13,1	12,9
Kujawsko-pomorskie	22,0	12,4	14,6	9,4	10,8
Lubelskie	19,6	27,5	12,8	12,0	11,4
Lubuskie	7,6	11,8	17,2	10,9	12,2
Łódzkie	16,3	14,7	9,0	10,3	11,4
Małopolskie	19,6	20,1	14,0	12,8	13,0
Mazowieckie	26,9	26,2	18,1	15,6	16,9
Opolskie	18,3	17,0	9,6	13,7	5,7

cd. tabeli 1

1	2	3	4	5	6
Podkarpackie	15,6	19,4	17,0	12,8	11,6
Podlaskie	25,7	22,6	9,2	8,3	8,1
Pomorskie	23,7	23,6	16,7	13,4	10,7
Śląskie	23,4	22,6	17,3	12,4	8,9
Świętokrzyskie	20,7	25,4	12,7	11,4	8,4
Warmińsko-mazurskie	18,1	18,8	10,7	8,7	5,3
Wielkopolskie	22,9	16,0	13,2	12,4	11,6
Zachodniopomorskie	12,0	16,3	7,8	11,9	11,7

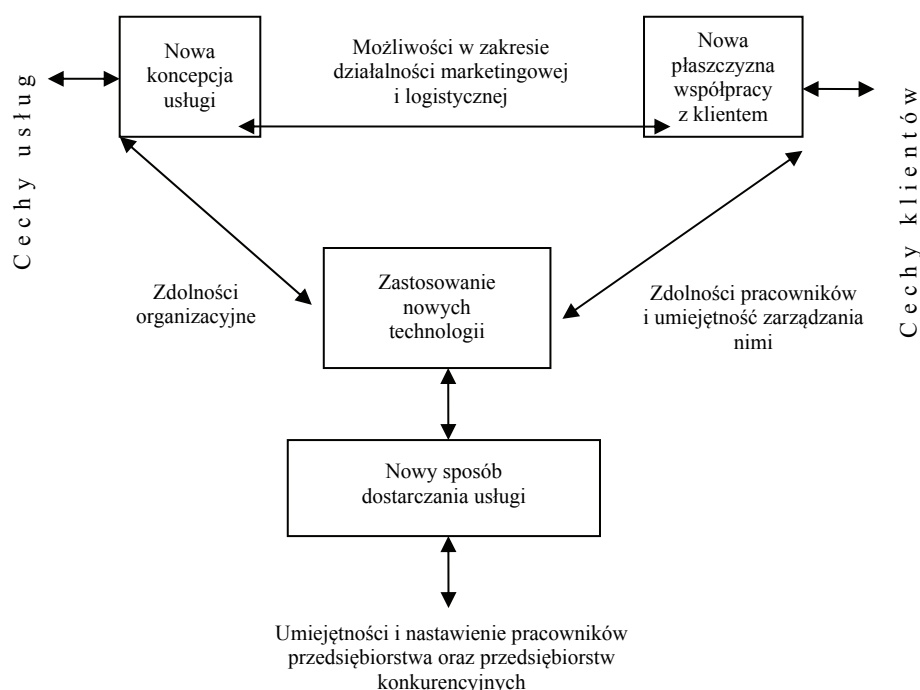
Źródło: Działalność innowacyjna przedsiębiorstw w latach 2001-2003, 2006-2009, 2008-2010, 2010-2012 [2004, s. 38, 2010, s. 14, 2011, s. 26, 2013, s. 39].

Postępujący proces serwicyzacji gospodarki przyczynił się do zmiany postrzegania zakresu przedmiotowego innowacji i rozszerzenia go. Stąd w trzeciej edycji Oslo Manual [2005, s. 46] innowacje usługowe zostały zdefiniowane jako wprowadzenie do praktyki w przedsiębiorstwie nowego lub znacząco ulepszonego rozwiązania w odniesieniu do produktu (towaru lub usługi), procesu, marketingu, organizacji lub relacji z otoczeniem zewnętrznym.

Zróżnicowanie to uwzględnia P. den Hertog [2000], który wyodrębnił cztery aspekty zachowań innowacyjnych w zakresie usług – patrz rys. 1:

- nową koncepcję usługi, która polega na kreowaniu nowego podejścia do problemu, świadczeniu usług nowego typu,
- nową płaszczyznę współpracy z klientem, polegającą na tworzeniu innowacyjnych rozwiązań w kooperacji z klientem, przy jego aktywnym udziale,
- nowy system dostarczania usług powiązany z płaszczyzną współpracy z klientem, odnoszący się do wewnętrznych uwarunkowań organizacji pozwalających pracownikom odpowiednio wykonywać ich zadania,
- zastosowanie nowych technologii, w tym z zakresu ICT.

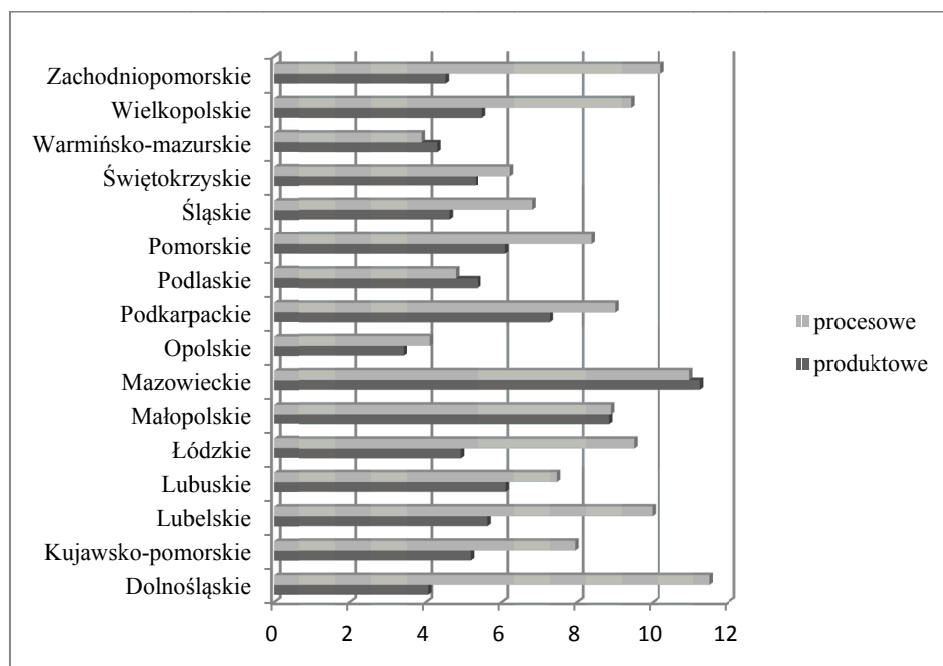
W wielowymiarowym modelu Hertoga podkreśla się wzajemne interakcje zachodzące pomiędzy procesem wytwarzania usługi i jej dostarczenia, które są realizowane w bliskiej współpracy z klientem. Charakter usług oraz sieć wzajemnych powiązań powodują, że innowacje odnoszą się nie tyle do zmian produktu finalnego, ile do poszczególnych etapów realizacji usługi.

Rys. 1. Aspekty innowacji usługowej

Źródło: den Hertog [2000, s. 405].

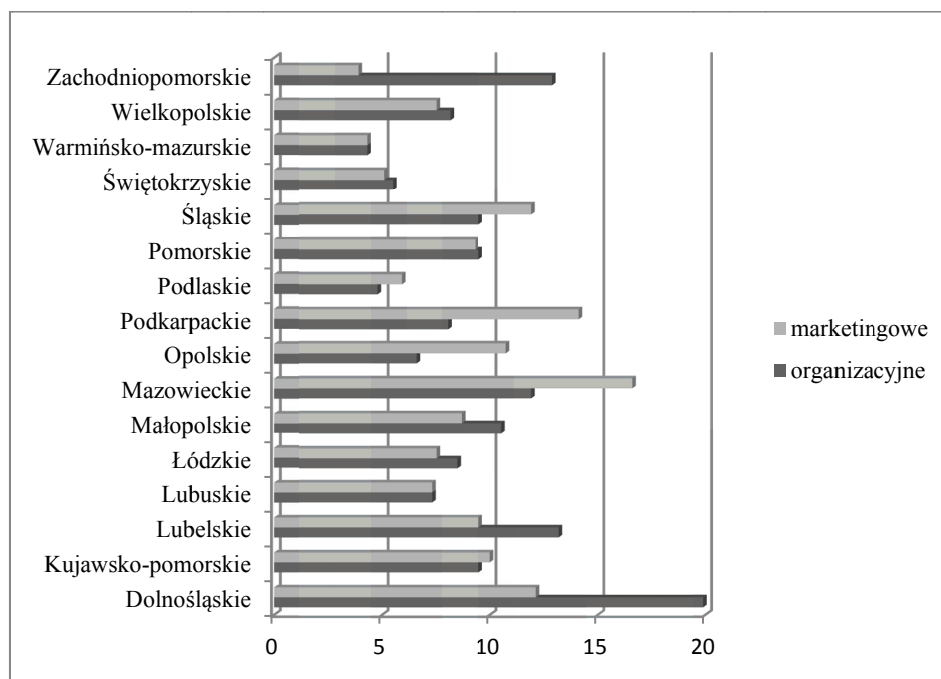
Nierozdzielność procesu wytwarzania usługi od efektu finalnego, jakim jest sama usługa, równoczesność produkcji i konsumpcji będąca jedną z cech charakterystycznych usług oraz bliskie interakcje pomiędzy klientem i producentem usługi powodują, że trudno jest wprowadzić zmiany w produkcie bez jednoczesnych zmian w procedurach czy relacjach z otoczeniem, stanowiących innowacje organizacyjne. Niematerialny charakter usług powoduje również, że mniejsze jest znaczenie innowacji technologicznych [Skórska, 2012, s. 162-164]. Potwierdzają to dostępne dane, z których analizy wynika, że innowacje produktowe wprowadziło nieco ponad 11% przedsiębiorstw w woj. mazowieckim i zaledwie 3,4% w woj. opolskim. Analogicznie w odniesieniu do innowacji procesowych najwyższy odsetek odnotowano w woj. dolnośląskim i mazowieckim (11%), najniższy natomiast w woj. opolskim i warmińsko-mazurskim (4%) – patrz rys. 2.

Rys. 2. Innowacje procesowe i produktowe w latach 2010-2012 w województwach – w %

Źródło: Bank Danych Lokalnych: [www 1].

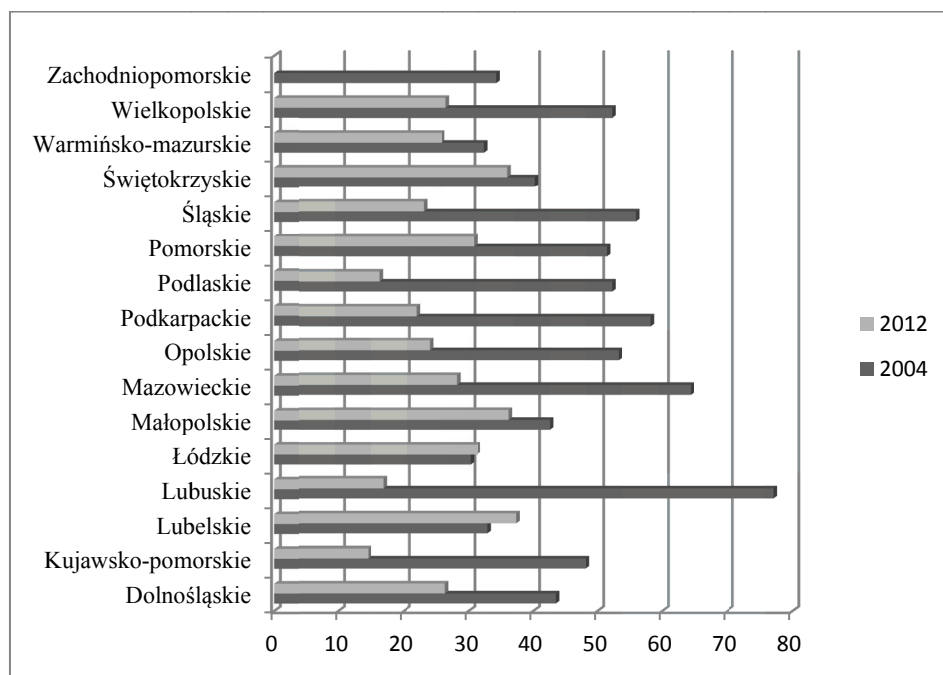
Innowacje organizacyjne i marketingowe są wdrażane przez podobny odsetek przedsiębiorstw z sektora usług (10,5-11%), przy czym podobnie jak w przypadku innowacji produktowych i procesowych, widoczne jest głębokie zróżnicowanie przestrzenne w tym obszarze – patrz rys. 3. Najwyższy odsetek przedsiębiorstw z sektora III w latach 2010-2012 wdrażało innowacje organizacyjne w woj. dolnośląskim (19,9%), zachodniopomorskim (12,9%) i lubelskim (13,2%). Najmniejsze zainteresowanie tą formą innowacji wykazały przedsiębiorstwa w woj. warmińsko-mazurskim (4,3%), podlaskim (4,8%) oraz świętokrzyskim (5,5%). Innowacje marketingowe były z kolei najczęściej wdrażane w woj. mazowieckim (16,6%) i podkarpackim (14,1%), najrzadziej natomiast w zachodniopomorskim (3,9%), warmińsko-mazurskim (4,3%) i świętokrzyskim (5,1%) – patrz rys. 3.

Rys. 3. Przedsiębiorstwa sektora usług, które w latach 2010-2012 wprowadziły innowacje, według województw – w %

Źródło: Działalność innowacyjna... [2013, s. 51, 57].

Zmiany obserwowane we współczesnych gospodarkach wskazują, że coraz rzadziej innowacje są tworzone przez pojedyncze organizacje, coraz częściej natomiast – we współpracy i kooperacji partnerów posiadających różne, wzajemnie uzupełniające się kwalifikacje i kompetencje. Jednak w analizowanym okresie we wszystkich województwach nastąpił spadek udziału przedsiębiorstw z sektora usług współpracujących w zakresie działalności innowacyjnej. Mimo obserwowanego spadku najwyższe zainteresowanie współpracą odnotowano w woj. małopolskim (36,1%), świętokrzyskim (35,9%) oraz łódzkim (31,4%). Najmniejsze natomiast w woj. zachodniopomorskim (13,4%), kujawsko-pomorskim (14,5%), podlaskim (16,3%) – patrz rys. 4.

Rys. 4. Współpraca przedsiębiorstw z sektora usług w zakresie działalności innowacyjnej w województwach w 2004 i 2012 r. – w %

Źródło: Działalność innowacyjna... [2006, s. 128; 2013, s. 90].

Relatywnie niewielki udział przedsiębiorstw podejmujących współpracę w zakresie działalności innowacyjnej może dziwić tym bardziej, że tego typu działania pozwalają przedsiębiorstwom na obniżenie kosztów i ryzyka tej działalności, jak również na wymianę wiedzy i doświadczeń. Należy przy tym zadać pytanie: jakie formy współpracy są najczęściej stosowane i preferowane przez przedsiębiorstwa w sektorze usług?

Wśród podmiotów, z którymi współpracę przedsiębiorcy oceniają jako najbardziej korzystną, znajdują się m.in. dostawcy, klienci oraz przedsiębiorstwa należące do tej samej grupy. Niepokojące jest, że szkoły wyższe, jednostki badawczo-rozwojowe czy instytuty PAN stanowią najrzadziej wskazywane jednostki współpracujące z sektorem usług w tym obszarze. Potwierdza to niedostateczny poziom współpracy i ograniczone relacje między jednostkami badawczymi a praktyką gospodarczą. W ostatnich latach na popularności zyskują tzw. klastry innowacyjne. Współpracę w ich ramach najczęściej podejmują przedsiębiorstwa sektora publicznego zatrudniające powyżej 250 osób. Największą popularnością tego typu inicjatywy cieszą się w woj. podlaskim (57,1%), świętokrzyskim (35,7%),

opolskim (33,3%). Natomiast w woj. podkarpackim i lubuskim w ogóle nie podjęto tej formy współpracy [Działalność innowacyjna..., 2013, s. 94].

2. Nakłady na działalność innowacyjną w województwach w latach 2003-2012

Uzyskanie pozytywnych efektów wynikających z prowadzonej działalności innowacyjnej wymaga poniesienia określonych nakładów. Konsekwentnie realizowana polityka w tym obszarze, szczególnie w długiej perspektywie, powinna znajdować odzwierciedlenie w rosnącym poziomie innowacyjności sektora oraz regionu.

W 2003 r. w sektorze usług nakłady na działalność innowacyjną poniosło 20,9% ogółu badanych przedsiębiorstw. Nakłady te osiągnęły wartość ponad 9,3 mld zł (w 1999 r. było to ponad 6,4 mld zł). Należy przy tym podkreślić głębokie zróżnicowanie regionalne. Prawie 70% nakładów zostało poniesionych w woj. mazowieckim (6,4 mld), dla porównania – w woj. zachodniopomorskim 24 mln, co stanowiło 0,3% nakładów poniesionych w całym kraju. W 2012 r. podmiotów, które poniosły nakłady na działalność innowacyjną, było o połowę mniej (9,8%). Największy odsetek przedsiębiorstw, które poniosły tego rodzaju nakłady, odnotowano w woj. kujawsko-pomorskim (13%) i mazowieckim (12,7%), natomiast najniższy w woj. warmińsko-mazurskim (4,1%). Nie znajduje to bezpośredniego przełożenia na wysokość nakładów na działalność innowacyjną. W 2012 r. ponad 74% wszystkich nakładów poniesiono w woj. mazowieckim, dla porównania w podlaskim było to zaledwie 0,06% ogółu krajowych środków, a w zachodniopomorskim 0,25% – patrz tab. 2. Należy przy tym zaznaczyć, że mimo zróżnicowania regionalnego, znaczną część nakładów na innowacje stanowią środki własne przedsiębiorstw oraz dotacje budżetowe, znacznie mniejszy udział mają środki pochodzące z zagranicy czy kredyty bankowe, których udział systematycznie maleje.

Jeśli odnieść analizowane wielkości do nakładów przypadających na przedsiębiorstwo prowadzące działalność innowacyjną, zróżnicowanie regionalne jeszcze się pogłębia. W 2003 r. w woj. mazowieckim nakłady wynosiły 5,1 mln zł, a w woj. zachodniopomorskim były 16 razy mniejsze (319 tys.) [Działalność innowacyjna..., 2004, s. 46]. W 2012 r. dysproporcje pomiędzy regionami jeszcze się zwiększyły (wprawdzie różnica między woj. mazowieckim a zachodniopomorskim nie zmieniła się), jednak między mazowieckim a kujawsko-pomorskim luka przekraczała 50-krotność [Działalność innowacyjna..., 2013, s. 77].

Tabela 2. Nakłady na działalność innowacyjną przedsiębiorstw sektora usług w województwach w latach 2003-2012 – w mln (w cenach bieżących)

Województwo	2003	2006	2008	2010	2012
Dolnośląskie	312,6	157,0	224,4	504,5	*
Kujawsko-pomorskie	96,2	85,0	191,3	54,4	*
Lubelskie	73,2	111,5	100,9	48,4	317,7
Lubuskie	21,4	38,1	68,6	28,4	18,9
Łódzkie	479,3	167,8	345,3	51,2	218,4
Małopolskie	283,3	255,8	244,5	273,1	639,9
Mazowieckie	6439,3	614,6	790,5	831,8	11207,9
Opolskie	56,1	18,0	54,5	22,8	*
Podkarpackie	63,2	91,6	107,4	75,7	260,0
Podlaskie	25,5	33,9	12,3	9,9	9,4
Pomorskie	410,9	358,2	346,5	456,9	487,0
Śląskie	434,2	544,7	396,3	591,9	937,6
Świętokrzyskie	31,0	37,0	16,7	36,7	72,5
Warmińsko-mazurskie	46,7	22,7	23,2	95,9	*
Wielkopolskie	522,1	144,1	555,5	157,5	300,1
Zachodniopomorskie	23,9	43,6	71,0	64,0	38,2

* Dane za 2012 r. dla woj. dolnośląskiego, opolskiego, warmińsko-mazurskiego i kujawsko-pomorskiego nie zostały przedstawione ze względu na konieczność zachowania tajemnicy statystycznej.

Źródło: Działalność innowacyjna... [2003, s. 44; 2010, s. 14; 2013, s. 26].

Przy tak dużym zróżnicowaniu przestrzennym warto zwrócić uwagę na przeszkodę wzrostu innowacyjności sektora usług w Polsce. W latach 2001-2003 za główną barierę w działalności innowacyjnej postrzegano zbyt wysokie koszty innowacji oraz brak właściwego źródła funduszy (ponad połowa odpowiedzi respondentów biorących udział w badaniach GUS nad działalnością innowacyjną przedsiębiorstw przemysłowych i usługowych). W latach 2010-2012 sytuacja przedstawiała się zupełnie inaczej. Za najważniejszą przeszkodę uznano silną konkurencję cenową, silną konkurencję dotyczącą jakości produktu oraz brak popytu. Zbyt wysokie koszty innowacji, na które przedsiębiorstwa zwracały uwagę 10 lat wcześniej, stanowiły istotną przeszkodę tylko dla 19% respondentów. Spośród przedsiębiorstw, które w latach 2001-2003 nie prowadziły działalności innowacyjnej, ponad 36% wskazało, że ze względu na sytuację panującą na rynku nie widzi takiej potrzeby, podkreślało również potencjalne zbyt wysokie koszty innowacji.

Podsumowanie

Innowacyjność regionów jest nierozłącznie związana z efektywną implementacją nowych produktów, procesów oraz form organizacji i działalności różnorodnych podmiotów. Postępująca serwicyzacja gospodarki powoduje, że coraz większą rolę w tych procesach odgrywa sektor III. Postrzegając innowacje i innowacyjność jako rozbudowany i wewnętrznie złożony zestaw środków służących

zwiększeniu sprawności gospodarowania, uzyskiwania przewag konkurencyjnych i korzyści ekonomicznych, niezbędne jest prowadzenie analiz i doskonalenie metod badawczych w obszarze działalności innowacyjnej przedsiębiorstw z sektora usług.

Przeprowadzona analiza potwierdza, że regiony o wyższym poziomie rozwoju społeczno-gospodarczego, w tym także o wyższym udziale sektora usług w ich gospodarce, cechuje większe zainteresowanie i zaangażowanie w działalność innowacyjną. Zdecydowanym liderem jest województwo mazowieckie, które osiąga najlepsze rezultaty we wszystkich badanych wskaźnikach. Do grupy województw o wysokim poziomie innowacyjności sektora usług zalicza się także małopolskie i dolnośląskie. Województwa o najniższych wskaźnikach w tym obszarze, jednocześnie cechujące się niewielkimi zmianami aktywności na rzecz rozwoju innowacji w sektorze III, to: warmińsko-mazurskie, podlaskie, świętokrzyskie i opolskie.

Uzyskane wyniki są w większości przypadków zbieżne z danymi pochodzącymi z *European Service Innovation Scoreboard* [www 2], gdzie woj. mazowieckie, dolnośląskie, pomorskie znajdują się w czołówce rankingu, natomiast warmińsko-mazurskie, podlaskie, opolskie i świętokrzyskie zajmują ostatnie miejsca. Warto przy tym zaznaczyć, że w żadnej z kategorii żaden region nie przekroczył średniej unijnej, a wszystkie województwa, podobnie jak cały kraj, zaklasyfikowano do grupy „innowatorów o skromnych wynikach”.

Rozwój innowacji w usługach ma istotne znaczenie nie tylko dla działalności przedsiębiorstwa, ale także opracowania i implementacji polityki społeczno-gospodarczej regionu, ukierunkowanej na zrównoważony rozwój. Kompleksowy charakter innowacji w usługach wymaga skoordynowanych krótko- i długoterminowych działań podejmowanych m.in. w obszarze edukacji i kształcenia ustawicznego, badań i rozwoju, nowych technologii, ochrony środowiska, konkurencyjności, wymiany międzynarodowej, co ma szczególne znaczenie ze względu na postępujący proces globalizacji oraz rozwój gospodarek wiedzy. Wielowymiarowość innowacji w usługach wskazuje zatem na konieczność stworzenia i implementacji spójnego systemu „polityki-mix” (*policy mix*).

Literatura

Działalność innowacyjna przedsiębiorstw w sektorze usług w latach 2001-2003 (2003), GUS, Warszawa.

Działalność innowacyjna przedsiębiorstw w latach 2006-2009 (2010), GUS, Warszawa.

Działalność innowacyjna przedsiębiorstw w latach 2008-2010 (2011), GUS, Warszawa.

Działalność innowacyjna przedsiębiorstw w latach 2010-2012 (2013), GUS, Warszawa.

Hertog P. den (2000), *Knowledge-Intensive Business Services as Co-producers of Innovation*, "International Journal of Innovation Management", Vol. 4, No 4.

Oslo Manual, Guidelines for Collecting and Interpreting Innovation Data (2005), OECD, Eurostat, Paris.

Skórska A. (2012), *Wiedzochlonne usługi biznesowe w Polsce i innych krajach Unii Europejskiej*, UE, Katowice.

[www 1] <http://stat.gov.pl> (dostęp: 12.06.2014).

[www 2] http://ec.europa.eu/enterprise/initiatives/esic/scoreboard/esis-database/index_en.htm (dostęp: 25.06.2014).

SPATIAL DIVERSITY OF INNOVATION IN THE SERVICE SECTOR IN POLAND

Summary: The article undertakes discussions concerning the nature and specifics of innovation in the service sector, with special attention to regional differences in the level of their development. The aim of this article is to present the spatial diversity of innovation in the service sector. To achieve this aim the following issues were considered: 1) the nature and types of innovation; 2) expenditure on innovation activities in the service sector; 3) conclusions and recommendations for the development of innovation in this sector.

Keywords: services, innovations, regions, expenditures on innovation activities.